

УДК 316.722:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.4>**В. А. Добровольська**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5262-7425>*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
та інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської академії***І. М. Гоян**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2548-0488>*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної психології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***А. І. Петранюк**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5009-4795>*аспірант кафедри філософії, соціології та релігієзнавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Постановка проблеми. У сучасних реаліях розвитку особистості та інтеграції у світове співтовариство велике значення має розвиток культури та комунікації, оскільки культурний обмін між країнами та народами значно покращує взаєморозуміння. Міжкультурна комунікація передбачає створення нового інформаційного простору, оскільки міжнародні відносини та контакти в різних сферах життя розвиваються щодня. Питання взаємозв'язку та взаємодії різних культур, взаємозв'язку культури та мови сьогодні привертають увагу широкого кола дослідників з різних наукових галузей: філософії, психології, етнолінгвістики, лінгвістики, соціології, юриспруденції тощо.

Важливо підкреслити, що сутнісні характеристики культури кожної країни визначають специфіку її менталітету, національної ідентичності, традицій і, насамперед, мови в контексті розвитку комунікації та самого суспільства, які тісно пов'язані з культурною глобалізацією, міграцією, співпрацею між країнами тощо. Це, в свою чергу, призводить до накладання стереотипів одного суспільства на інше, внаслідок чого відбувається процес змішування, взаємопроникнення та переплетення культур.

На цьому тлі дослідження міжкультурної комунікації у її філософському вимірі становить особливий інтерес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив визначити, що значний внесок у дослідження філософії дискурсу та мови зробили: Р. Барт, К. Леві-Строс, Дж. Остін, Дж. Сьорля, Р. Якобсон та інші.

Закономірності та механізми розгортання міжкультурної комунікації в полікультурному про-

сторі обґрунтовували: В. Беньямін, Ю. Гамберс, С. Гантінгтон, Ж. Дельоза, Р. Портер.

Серед українських філософів розробкою філософської теорії міжкультурної комунікації займалися: Є. Бистрицький, А. Єрмоленко, М. Култаєва, В. Лях, Ю. Павленко, О. Поліщук, М. Попович, М. Тур.

Таким чином, ми бачимо, що проблематика дослідження міжкультурної комунікації становиться все більше актуальною серед вітчизняних та закордонних дослідників.

Мета статті – здійснити спробу визначити проблему міжкультурної комунікації у філософському вимірі.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиліття ХХ-го століття розпочався новий процес стрімкого і стратегічного розвитку людства, відомий як глобалізація. Соціально-економічні, політичні та соціокультурні зміни, спричинені цим процесом, суттєво змінили обличчя сучасного світу і так чи інакше вплинули на життя майже кожної людини на планеті. Розширення економічних, торговельних і культурних контактів, розвиток туризму за кордоном, можливість навчатися за кордоном – все це завдяки глобалізації. Міжнародні студентські обміни, іноземні державні організації та багато інших явищ і фактів постійно актуалізують проблему міжнародної та міжкультурної комунікації.

Процес глобалізації не оминув жодну країну. Сьогодні, в умовах війни, Україна дедалі активніше бере участь у міжнародних політичних, економічних і професійних організаціях, міжнародних форумах і конференціях, українці працюють у багатьох міжнародних компаніях, українські

студенти навчаються за кордоном, а до великої навали російської федерації, українські туристи могли подорожувати по всьому світу. Як показує досвід, для того, щоб підтримувати ці контакти і форми спілкування на різних рівнях, необхідно знати не лише мову, але й норми і правила іншої культури: моделі поведінки, психологію, культуру та історію іншої країни. Все це на сьогоднішній день іменується як міжкультурна комунікація.

Аналіз наукової літератури дозволив виявити, що вперше термін «міжкультурна комунікація» з'явився у 70-х роках ХХ століття, коли вийшла книга Е. Гола і Д. Трагера «Культура як комунікація», у якій вперше був запропонований термін «міжкультурна комунікація», де автори показали тісний зв'язок між культурою і комунікацією [1, с. 326].

І. Бахов вважає, що термін «міжкультурна комунікація» потрібно розглядати з позицій трьох підходів:

1) першій підхід базується на класичній позитивістській методології, що подано концепцією структурного функціоналізму, використовує системний метод, концепцію інформаційного суспільства (Д. Белл, А. Тоффлер). Онтологія комунікації у цьому підході базується на системних зв'язках та функціях;

2) другий – неklasичний методологічний підхід (Ю. Габермас) – базується на когнітивній моделі суб'єктно-об'єктних відносинах, у яких сфера комунікації виокремлюється як особливий онтологічний об'єкт. Її вивчення базується на методах герменевтичної інтерпретації смислів, критичної рефлексії, раціональній реконструкції;

3) третій – постнекласичний підхід – зводить природу соціального до суб'єктно-об'єктних відносин, тобто до принципу інтерсуб'єктивності, і виключає об'єктивність. Суспільство розглядається як мережа комунікацій, а комунікації створюють можливість для самоопису суспільства та його самовідтворення (Н. Луман). Комунікація розглядається як активне середовище, що самоорганізується» [2, с. 36].

Дуже слушною є думка відомого американського дослідника по міжкультурній комунікації Е. Холла, який стверджує, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура. Спираючись на таке твердження, багато західних вчених символічно зображують культуру у вигляді айсбергу, в основі якого лежать культурні цінності та норми, а його вершиною є індивідуальна поведінка людини, котра обумовлюється ними і проявляється насамперед у спілкуванні з іншими людьми [3, с. 174].

На думку А. Козак, «під міжкультурною комунікацією розуміють функційно зумовлену комунікативну взаємодію людей як носіїв різних

культурних спільнот, що орієнтована на взаємопроникнення культурно-комунікативних смислів, досягнення взаєморозуміння з урахуванням і збереженням «національної картини світу, їх взаємозбагачення в соціокультурному й духовному планах. Це тривалий процес, пов'язаний із подоланням негативних стереотипів, формуванням готовності особистості до діалогу та культурної комунікації» [4, с. 107].

О. Тейлор в своїй книзі «Міжкультурна комунікація: важливий вимір ефективної освіти» стверджує, що комунікація – це породження культури. Спосіб, за допомогою якого люди спілкуються, обумовлений їхньою культурою. Людина може знати більше однієї культури, бути експертом з декількох культур, але беззаперечним буде одне: комунікація – це продукт і витвір культури [5].

В. Аксьонова [6] пише, що: «Міжкультурна комунікація розвивається на основі діалогу як засаду, на якій базується виникнення смислової і соціальної цілісності та формуються:

а) структура діалогу, в контексті якого розвиваються онтологічний, екзистенційний, культурно-символічний та інституціональний рівні;

б) особливості діалогу культур, які дають змогу розглядати сам діалог як форму толерантності і зіткнення двох культур та окреслюють індивідуальне буття в реальній взаємодії.

О. Соснін вважає, що кожна національна культура має свої домінуючі культурні концепти, які створюють національний культурний простір і національну концептуальну сферу для розуміння світу через соціальну комунікацію. Парадигми духовно-інтелектуального буття суспільства відображаються в актах комунікації філософського, релігійного, політичного, економічного, культурного, естетичного та етичного характеру, які репрезентують різні варіанти міжкультурної комунікації залежно від часу, епохи, суспільства і держави. Опозиція «свій-чужий» являє собою рефлексивно-ідеологічну макромодель комунікації, яка пов'яже думки і почуття один з одним і зумовлює широкий спектр оцінок, що визначаються національним менталітетом і психологією та закріплюються в повсякденних діях і жестах, а також ритуалах, віруваннях і культурних традиціях. На думку автора, логічні значення в процесі комунікації набувають «...нових смислів у результаті проникнення чужої культури, які існують у пам'яті народу, в особливостях його психічного складу, в національних пристрастях і звичках, в літературі та мистецтві...» [7, с. 28].

Не дивлячись на те, що в умовах глобалізаційних процесів сучасна особистість повинна володіти високим рівнем міжкультурної комунікації, проте, на нашу думку, міжкультурна комунікація у призводить до певних проблем.

Однією із таких проблем є стереотипізація. Наше припущення знаходить відображення у дисертаційному дослідженні В. Аксьонової, яка вважає, що у процесі міжкультурної комунікації велика роль належить стереотипам, які висвітлюють межу між «своїм» і «чужим», створюють певну реальність, яка виникає на основі контрасту між «своєю» і «чужою» культурами. Конструкт стереотипу представляє собою результат специфічної трансформації зовнішнього світу у формат власної культури у вигляді різного роду дискурсомодифікацій. На підсвідомому рівні відбувається пошук підтвердження передбачуваного і типового, що трансформує саму модель суспільства. Стереотипи носять емоційний характер, саме емоційна сторона уявлень про «чужий соціум», яка складає ірраціональний компонент стереотипу, робить боротьбу з стереотипами безуспішною. Стереотипи як ірраціональні оцінки не піддаються ні верифікації, ні заміні, хоча можуть піддаватися модифікації у залежності від ситуації. У результаті широке оволодіння культурою інших країн, осягнення «свого» і «чужого», осягнення стереотипів – це «наведення живих мостів між народами, намагання адекватного сприйняття багатоваріантної картини світу через «культурні якості» [8, с. 22–23].

Другою проблемою, на нашу думку, є культурна дифузія і акультурація.

Акультурація – це процес взаємовпливу між сприйняттям культури одного народу або частини культури іншого, зазвичай більш розвиненого народу; необхідний елемент міжкультурної взаємодії. Термін «аккультурація» вперше був використаний в науці в США в 1930 році у зв'язку з дослідженням культури американських індіанців. Американські антропологі Р. Редфілд, Р. Лінтон і М. Гершковіц почали вивчати акультурацію як засвоєння чужої культури на початку ХХ століття. Спочатку вони розглядали акультурацію як результат тривалої комунікації між групами, що представляють різні культури, що виражається в зміні сформованих культурних патернів в обох групах як функції групової взаємодії. Вважалося, що ці процеси відбуваються автоматично, що культури зливаються і що суспільство споживання досягає стану культурної та етнічної однорідності [8, с. 93–94].

Акультурація рано чи пізно призводить до прийняття особистістю однієї із стратегій:

1) асиміляція – варіант акультурації, при якому людина повністю приймає норми і цінності іншої культури, відмовляючись при цьому від своїх норм і цінностей;

2) сепарація – заперечення чужої культури при збереженні ідентифікації зі своєю культурою;

3) маргіналізація – це одночасно втрата ідентичності з власною культурою і відсутність ідентичності з культурою більшості;

4) інтеграція – ідентифікація як зі старою, так і з новою культурою [8, с. 95].

Вважаємо, що кожна із перерахованих вище стратегій призводить до того, що особистість під впливом міжкультурної комунікації може втратити свою культурну ідентичність.

Існує три форми акультурації:

1) культурна експансія – розширення сфери впливу домінуючої (національної) культури за межі її споконвічних або державних кордонів. Це, по суті, переважно односпрямований процес міжкультурної комунікації;

2) культурна дифузія – взаємне проникнення культурних рис з одного суспільства в інше під час контакту. На відміну від культурної експансії, яка є переважно односпрямованою, культурна дифузія – це процес, який залежить від кількості взаємодіючих культур, що передають свої цінності іншим культурам. Механізмами культурної дифузії є міграція, туризм, місіонерство, війни, торгівля, виставки та ярмарки, наукові конференції, обмін студентами та фахівцями тощо. В результаті культурної дифузії люди запозичують один в одного не все, а лише те, що близьке їхній власній культурі, або те, що може принести їм те, що є престижним і задовольняє їхні внутрішні потреби, які не може задовольнити їхня власна культура;

3) культурний конфлікт – це протистояння між суб'єктами культури – носіями різних культурних цінностей і норм. Він може бути викликаний культурними відмінностями між націями або всередині певного суспільства, які можуть проявлятися у формі суперечностей або навіть відкритих конфронтацій.

У культурологічному плані дифузія – це взаємне проникнення окремих явищ культури або цілих її комплексів з однієї культури в іншу при їх взаємодії. За визначенням У. Хевіленда, дифузія являє собою запозичення деяких культурних елементів з однієї спільноти представниками іншої спільноти [9, с. 451].

Дифузія як проблема міжкультурної комунікації рано чи пізно може призвести, наприклад, у лінгвістиці до повільного поступового проникнення того чи іншого іншомовного елемента в систему мови або навіть до витіснення цілого ряду рідної лексики.

Висновки. Таким чином, дослідивши окреслену нами проблему міжкультурної комунікації, ми дійшли висновки, що хоча більшість дослідників та науковців і вважають, що вона є позитивною та відкриває дуже багато можливостей для людини у сучасному світі, проте ми здійснили спробу обґрунтувати основні проблеми, до яких може призвести глобалізація міжкультурної комунікації.

Література

1. Культурологія: підручник. Одеса: Університет Ушинського. 2023. 433 с.
2. Бахов І. С. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. №2. С. 34–43.
3. Захарчук Н. В. проблема культури та міжкультурної комунікації з філософо-соціологічного аспекту. *Вісник НТУУ «КПІ»: Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2008. Випуск 3. С. 174–177.
4. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур. *Наукові записки. Серія: філологічні науки*. 2013. Випуск 118. С. 106–110.
5. Orlando L. Taylor. *Cross-Cultural Communication: An Essential Dimension of Effective Education*. Revised and reprinted, 1990.
6. Аксонова В. І. Міжкультурна комунікація в умовах сучасного діалогу культур. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/visnik_54_189.pdf
7. Соснін О. В. Інвестиції в людський розвиток в умовах глобальної трансформації: навчальний посібник. Львів: Магнолія 2006, 2011. 602 с.
8. Аксонова В. І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору: дис. ... канд. філософ. Наук: 09.00.03. Переяслав-Хмельницький, 2013. 212 с.
9. Haviland W. A. *Cultural Anthropology*. 9-th ed. USA, Orlando: Harcourt Brace College Publishers, 1999. 513 s.

Анотація

Добровольська В. А., Гоян І. М., Петранюк А. І. Проблема міжкультурної комунікації у філософському вимірі. – Стаття.

У статті здійснюється спроба обґрунтувати основні проблеми міжособистісної комунікації у філософському вимірі. Визначено, що у сучасних реаліях розвитку особистості та інтеграції її у світове співтовариство велике значення має розвиток культури та комунікації, оскільки культурний обмін між країнами та народами значно покращує взаєморозуміння. Міжкультурна комунікація передбачає створення нового інформаційного простору, оскільки міжнародні відносини та контакти в різних сферах життя розвиваються щодня. Звернуто увагу на те, що в останні десятиліття ХХ-го століття розпочався новий процес стрімкого і стратегічного розвитку людства, відомий як глобалізація. Соціально-економічні, політичні та соціокультурні зміни, спричинені цим процесом, суттєво змінили обличчя сучасного світу і так чи інакше вплинули на життя майже кожної людини на планеті. Розширення економічних, торговельних і культурних контактів, розвиток туризму за кордоном, можливість навчатися за кордоном – все це завдяки глобалізації. Зазначено, що міжкультурна комунікація – це функційно зумовлена комунікативна взаємодія людей як носіїв різних культурних спільнот, що орієнтована на взаємопроникнення культурно-комунікативних смислів, досягнення взаєморозуміння з урахуванням і збереженням «національної картини світу, їх взає-

мозбагачення в соціокультурному й духовному планах. Визначено основні проблеми міжкультурної комунікації. До таких проблем віднесено: стереотипізацію, яка проявляється у проникненні стереотипів з культури однієї нації в культуру іншої; акультурацію під впливом якої особистість може обрати для себе одну із чотирьох стратегій, що в подальшому призведе до втрати її рідної культурної ідентичності; дифузія, яка рано чи пізно може призвести до повільного поступового проникнення того чи іншого іншомовного елемента в систему мови або навіть до витіснення цілого ряду рідної лексики.

Ключові слова: комунікація, міжкультурна комунікація, глобалізація, стереотипізація, акультурація, культурна дифузія.

Summary

Dobrovolska V. A., Hoian I. M., Petraniuk A. I. The problem of intercultural communication in the philosophical dimension. – Article.

The article attempts to substantiate the main problems of interpersonal communication in the philosophical dimension. It is determined that in the modern realities of personal development and integration into the world community, the development of culture and communication is of great importance, since cultural exchange between countries and peoples significantly improves mutual understanding. Intercultural communication involves the creation of a new information space, since international relations and contacts in various spheres of life are developing every day. It is noted that in the last decades of the 20th century, a new process of rapid and strategic development of mankind, known as globalization, began. The socio-economic, political, and socio-cultural changes caused by this process have significantly changed the face of the modern world and have affected the lives of almost every person on the planet in one way or another. The expansion of economic, trade and cultural contacts, the development of tourism abroad, and the opportunity to study abroad are all due to globalization. It is noted that intercultural communication is a functionally determined communicative interaction of people as carriers of different cultural communities, which is focused on the interpenetration of cultural and communicative meanings, achieving mutual understanding, taking into account and preserving the «national picture of the world, their mutual enrichment in socio-cultural and spiritual terms. The main problems of intercultural communication are identified. These problems include: stereotyping, which is manifested in the penetration of stereotypes from the culture of one nation into the culture of another; acculturation, under the influence of which a person can choose one of the four strategies for himself or herself, which will subsequently lead to the loss of his or her native cultural identity; diffusion, which sooner or later may lead to the slow gradual penetration of a foreign language element into the language system or even to the displacement of a whole range of native vocabulary.

Key words: communication, intercultural communication, globalization, stereotyping, acculturation, cultural diffusion.